

УДК 343.915(477.54)

В. Д. Воднік, кандидат філософських наук, доцент

**РОЗВИТОК ОСОБИ
НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПРАВОПОРУШНИКА
В УМОВАХ СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ
(ЗА ДАНИМИ ДОСЛІДЖЕННЯ У ХАРКОВІ)**

Визначено особливості формування особи неповнолітнього правопорушника в умовах сімейного неблагополуччя.

Ключові слова: *неповнолітній, сім'я, бездоглядність, правопорушення, освіта, профілактика злочинності, сімейне неблагополуччя.*

Актуальність проблеми. Фундаментальні зміни в політичних, соціальних, економічних умовах та суспільній свідомості громадян України, які привнесли в суспільне життя чимало позитивного, призвели водночас до загострення суперечностей у сімейному вихованні дітей. Уміння їх вичленовувати, розуміти причини і взаємопов'язаність, передбачати шляхи їх розв'язання в інтересах сімей та їх окремих членів на державному (у загальній і сімейній політиці держави), фаховому (зусиллями спеціалістів) та індивідуальному рівнях (зусиллями самих членів сімей) значною мірою могли б поліпшити становище сімей в Україні і можливості реалізації їх виховної функції.

Метою статті є аналіз впливу суперечностей сімейного виховання на злочинність неповнолітніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні аспекти досліджуваної проблеми висвітлені у працях І. Двойменного, А. Долгова, В. Єрмакова, В. Кудрявцева, І. Топольської, Н. Яковлева [1–7] та ін. У центрі уваги їх досліджень – характеристика особи неповнолітніх злочинців, причин їх злочинної поведінки і заходи її запобігання.

Вважаємо, що розроблення цієї проблеми може мати не тільки теоретичний, а й практичний інтерес, а подальше її вивчення надасть додаткові можливості для правильних і своєчасних висновків стосовно не тільки сьогодення, а й майбуття щодо створення умов для укорінення в суспільстві духовно і фізично здорової, матеріально забезпеченої, соціально благополучної сім'ї, виконання нею своїх функцій.

На думку науковців, викладачів, працівників різних закладів, які мають справу з неповнолітніми (служби у справах неповнолітніх, кримінальна міліція у справах неповнолітніх, спеціальні установи для неповнолітніх тощо), основною причиною злочинності неповнолітніх є несприятлива обстановка в сім'ї та її негативний вплив. Саме на її розгляді зупинимося докладніше.

Вивчення проблеми базувалося на даних дослідження, яке проводилось протягом п'яти років у Харкові з використанням традиційних методів одержання інформації:

– методу аналізу документів – матеріали архівних кримінальних справ (близько 300), Департаменту інформаційних технологій МВС України за п'ять років; особових справ засуджених неповнолітніх (близько 100), які перебувають в Курязькій виховній колонії (ВК);

– методу опитування – неповнолітніх, які вчаться у спецшколі (близько 40); засуджених Курязької ВК (близько 350); працівників правоохоронних органів, підприємств, громадських організацій, служб у справах неповнолітніх, учнів (близько 300) і викладачів середніх загальноосвітніх шкіл, коледжів, ліцеїв і центрів професійно-технічної освіти (близько 100). Це дало можливість порівняти відповіді неповнолітніх, які вчинили злочин, і тих, які становили контрольну групу. Якщо сприятливі соціальні умови розвитку правильно формують особистість і таке формування, яке широко визначає її поведінку, є стійким, мабуть, несприятливі умови мають ті самі можливості, але вже щодо негативного впливу. Численні кримінологічні дослідження умов життя і виховання неповнолітніх показали, що ці умови, як правило, різко відрізняються від тих, у яких жили і розвивалися неповнолітні з контрольної групи;

– методу спостереження – за проведенням неповнолітніми вільного часу, поведінкою у громадських місцях.

Аналіз отриманих даних дозволив виявити деякі особливості формування особи неповнолітнього правопорушника.

Сім'я згідно з її природою притаманна первісна і до того ж доволі тривала функція виховання дітей. Сім'я має оптимальні можливості для постійного й інтенсивного спілкування дітей з дорослими; є носієм невідтвореного в будь-яких інших обставинах емоційно-психологічного мікроклімату, заснованого на неповторній близькості вихователів і вихованця; спрямовує розвиток спілкування дітей в усіх сферах – родинних, сусідських, навчальних, дозвілля, трудових контактів і відносин; надає дітям уроки взаємостосунків статей і майбутнього сімейного життя; формує ставлення до навчальної і трудової діяльності, до вимог відповідальності перед суспільством, взаємодопомоги; визначає ставлення до світоглядних, ідеологічних, моральних, правових цінностей суспільства; формує характер, соціальний зміст, рівень самооцінки і самокритичності; здійснює «тренаж» і керівництво у виконанні загальногромадянських, навчальних і трудових обов'язків; моделює структуру і зміст дозвілля; забезпечує контроль за дітьми і підлітками як членами суспільства, які знаходяться в стадії інтенсивного розвитку і повною мірою ще не опанували навичок прийняття самостійних рішень.

Можна зазначити, що останніми роками умови виховання в цілому і сімейного зокрема відчутно змінилися, стали складнішими, зазнали змін його

форми, методи, пріоритети. Але сутність і значення сімейного виховання залишаються такими ж вагомими.

Виховний потенціал родини становить комплекс умов і засобів, які в сукупності визначають її педагогічні можливості. Найважливішими в ньому є матеріальні і побутові умови, чисельність сім'ї, її структура, духовно-моральна, емоційно-психологічна і трудова атмосфера, життєвий і професійний досвід батьків, організація сімейного дозвілля, сімейні традиції, система і характер внутрішньосімейного спілкування, рівень освіти і педагогічної культури дорослих членів (у першу чергу матері і батька), розподіл між ними обов'язків з виховання тощо.

Особливий і досить важливий компонент – специфіка самого процесу сімейного виховання. Говорячи про сімейне виховання, необхідно в першу чергу відзначити його безперервність, тривалість, різнобічність. У цьому з сім'єю не може зрівнятися жоден інший виховний суспільний інститут.

Недоліки і порушення в сімейному вихованні є основними причинами формування тих збочень особи підлітка, які зумовлюють учинення злочину. Вони спричиняють до 80 % випадків протиправної поведінки неповнолітніх. При цьому треба мати на увазі, що і вплив інших причин кримінального «зараження» неповнолітніх значною мірою стимулюється позицією сім'ї.

Зараз зростає кількість сімей, що розпадаються, і число дітей, які жебракують, бродяжать і потрапляють до спеціальних дитячих закладів. Кількість неблагополучних сімей, діти з яких перебувають на обліку служб у справах неповнолітніх (ССН) м. Харкова, суттєво не змінюється.

Сімейне неблагополуччя – поняття комплексне, що має низку ознак, зокрема: а) порушення структури сім'ї (неповні сім'ї); б) занепад моральної позиції її членів; в) недоліки і хибність педагогічних знань батьків, брак навичок виховання дітей тощо.

Останнім часом до ознак сімейного неблагополуччя соціологи, психологи та юристи починають включати порушення емоційно-психологічної єдності сім'ї. Для сімей учнів з контрольної групи не дуже характерно спільне читання й обговорення книг, газет, художньої літератури, прослуховування музичних творів (понад 52 % відповідей), відпочинок (відвідування кінотеатрів, театрів, прогулянки) (близько 43 % відповідей). Нерідко це відіграє, так би мовити, «допоміжну» роль, тому що пов'язано із занепадом моральної позиції батьків, що прямо може породжувати протиправну поведінку дітей. Разом із тим порушення емоційно-психологічної єдності, як вбачається, може відігравати й самостійну роль криміногенно значущого чинника. Якщо немає такої спільності, це спричиняє втрату сім'єю рис, притаманних колективу, і нерідко приводить до зниження виховного впливу сім'ї на підлітка. Соціальні психологи відзначають, що атмосфера щиросердної прихильності, близькості, довіри і любові у процесі наслідування і співпереживання зумовлює

інтенсивність, міцність і глибину засвоєння дитиною моральних позицій батьків, їх ціннісних орієнтацій у сфері моралі. В атмосфері взаєморозуміння вона краще сприймає настанови і вимоги батьків. Порушення емоційно-психологічної єдності, конфліктність у сім'ї можуть вплинути й на психічне здоров'я дітей.

Неповна сім'я, як уже зазначалося, – важлива демографічна характеристика, яка має і кримінологічне значення. За результатами вивчення архівних кримінальних справ щодо неповнолітніх, які вчинили злочини, 36,8 % зростали і виховувалися в таких сім'ях, а серед неповнолітніх контрольної групи – 26,4 %.

Низька народжуваність, збільшення чисельності дітей, які виховуються в неповних сім'ях, має своє пояснення. Перш за все це пов'язано із суто економічними чинниками. Адже економічні витрати на утримання дитини різко підвищилися, а матеріальна спроможність значної кількості сімей, навпаки, дуже знизилася. Склалася ситуація, за якої чим більше сім'я має дітей, тим меншим є доход на кожного члена, внаслідок чого сім'я немовби економічно карає себе за народження дитини. Останнім часом сім'я, на жаль, втратила соціально-матеріальну зацікавленість у дітях.

Треба зауважити, що ототожнювати неповну сім'ю обов'язково з неблагополучною є кривою для її членів і, власне кажучи, не завжди правильно. Звичайно, неповна сім'я має певні обмеження щодо можливостей контролю за поведінкою дітей, проведенням ними вільного часу, за їх зв'язками. Виникають труднощі, пов'язані з одностороннім, в основному жіночим, вихованням, оскільки переважно в неповній сім'ї діти залишаються з матір'ю. Але ці труднощі переборні за умови правильної педагогічної позиції дорослих і необхідної соціальної допомоги. Крім того, у дітей з таких сімей, як правило, раніше формується почуття відповідальності, вони швидше дорослішають. Більш того, збереження повної структури в сім'ях, у яких один з батьків (в основному батько) перетворився на джерело антигромадського впливу на дітей, є незрівнянно згубнішим для виховного процесу в сім'ї, ніж розлучення в ім'я відновлення нормальної виховної атмосфери.

Проте як сполучити висловлені розуміння з тим загальновідомим спостереженням, що діти з неповних сімей відносно частіше, ніж з повних, учиняють злочини та інші правопорушення? Адже статистика свідчить, що їх частка в контингенті злочинців (правопорушників) є більшою, ніж серед неповнолітнього населення в цілому. Дійсно, близько 60 % опитаних вихованців Курязької ВК зростали в неповних сім'ях. Але, на наш погляд, річ не в тім, що саме факт неповної структури сім'ї автоматично сприяє обранню дитиною злочинного шляху.

Складні обставини мають місце в сім'ї будь-якого типу, але в неповній вони не нейтралізовані громадською допомогою і підтримкою. Таких обставин чотири. По-перше, виникає значна прогалина в організації контролю за поведінкою дітей, знижуються рівень та інтенсивність допомоги їм у навчанні,

оволодінні технічними навичками тощо. По-друге, створюється напружена атмосфера всередині й навколо сім'ї у зв'язку із з'ясуванням стосунків між батьками, зі скандалами, взаємними обвинуваченнями, спробами викликати співчуття дітей тощо, а також через вияв безтактної цікавості з боку оточуючих, справжнього й показного співчуття, необережні репліки, дійсної і святенницької жалості, обговорення того, хто є винуватим, тощо. По-третє, зміна не на краще матеріально-побутових можливостей сім'ї. По-четверте, легковажна або аморальна поведінка того з батьків, хто залишився з дітьми: калейдоскоп зустрічей, гостей тощо на очах у дітей. Названі обставини (що, повторимося, виявляються не у всіх неповних сім'ях і можуть мати місце не тільки в них) знижують авторитет батьків в очах підлітка, формують у нього відчуженість, відчуття неповноцінності, озлобленість, заздрість іншим, прагнення за будь-яку ціну домогтися авторитету серед однолітків, довести, що він гідний більш престижного місця. Разом з бездоглядністю, що полегшує потрапляння під негативний вплив, у цих випадках легко може включитися механізм індивідуальної злочинної поведінки. І «працює» тут не тип сім'ї сам по собі, а атмосфера, що склалася в ній та навколо неї. Останню треба оцінювати не за формальними ознаками, а за сутністю. У зв'язку з цим не випадковим є те, що в числі неповнолітніх злочинців збільшується частка підлітків, що виховувалися в сім'ях із обома батьками. Це ще раз свідчить про хибність отождолення понять «повна» і «благополучна» сім'я.

Неповна сім'я небезпечна тим, що спричиняє бездоглядність, відсутність колективного впливу та ін. Зазвичай бездоглядність визначається як ослаблення або відсутність спостереження за поведінкою і заняттями неповнолітніх і виховного впливу на них з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Узагалі то це процес двосторонній, для якого характерні також зростаюча відчуженість самих неповнолітніх від сім'ї навчального або трудового колективу та одночасна байдужість сім'ї до виявів особистісної всезростаючої деформації дітей і підлітків та джерел негативного впливу на них.

Бездоглядність – постійний супутник злочинів неповнолітніх, одна з умов, що сприяють їх учиненню. Про це переконливо свідчать матеріали слідчої і судової практики та наукових досліджень. Тісний зв'язок бездоглядності зі злочинністю цілком обумовлений. За даними дослідження 25,4 % неповнолітніх учинили злочин о 20–24 год, 11,9 % – з 0 до 4 год. Однією з умов учинення злочину визначається слабкий контроль за неповнолітніми, що становить 61,6 % (за даними аналізу судових справ неповнолітніх злочинців). Ідеться не просто про послаблення формального контролю батьків за поведінкою дітей, а й про сформований мікроклімат у сім'ї, серйозні недоліки в самому ставленні батьків до своїх функцій вихователя, демонстрацію дітям соціальної безвідповідальності, байдужості до їх долі або очевидну для дітей неможливість повноцінно виконувати ці функції.

Одне із утілень бездоглядності – відсутність належної вимогливості до неповнолітнього, його вчинків, а то й байдужність, надання самостійності в оцінюванні, вирішенні певних життєвих ситуацій. Так, на думку опитаних учнів з контрольної групи, питання про паління (20,1 % відповідей), дружбу з раніше засудженими (понад 19 %), статеве життя (понад 47 %) вони можуть вирішувати самі. Необхідно попереджувати і зупиняти процес перетворення дітей на бездоглядних, які становлять значний прошарок неповнолітніх, втягнутих у злочинну діяльність.

Проблема злочинності підлітків не вичерпується неблагополучними сім'ями, хоча для тих, хто виріс у них, кримінальний ризик зростає в 4–5 разів порівняно з однолітками із сімей, де немає явних прикладів щоденної антигромадської поведінки. За нашим дослідженням, проживали в сім'ях, у яких серед дорослих були раніше судимі особи, 15,8 % обстежених засуджених неповнолітніх; у сім'ях, де відбувалися постійні сварки, – 13,1 %; де зловживали спиртними напоями – 14,3 %. Для 10,8 % сімей, де мешкали засуджені неповнолітні, було характерно неприязне ставлення до інших людей.

Багатьом неблагополучним сім'ям притаманні відразу декілька видів антигромадської поведінки. У контрольній групі 7,5 % опитаних зазначили, що характерним для членів їх сім'ї є зловживання спиртними напоями, наркотиками; 6,7 % констатували сварки, конфлікти, бійки; 6,8 % – неповагу до оточуючих.

Можна вирізнити три форми криміногенного впливу дорослих членів сім'ї на духовний світ і поведінку неповнолітнього. Перша – це активне залучення їх у пияцтво, вживання наркотиків та інших психотропних засобів, бійки, розпушта, вчинення правопорушень. Результати аналізу кримінальних справ неповнолітніх злочинців-підлітків показують, що злочин було вчинено у стані алкогольного сп'яніння (23,1 %), сильного алкогольного сп'яніння (2,1 %), під впливом наркотиків (0,4 %), 4,3 % неповнолітніх перебували на обліку в психоневрологічному диспансері, 1,7 % були зареєстровані там раніше. Далеко не всіх неповнолітніх, які вживають наркотики і алкоголь, вчасно ставлять на облік, бо переважна їх частина – це особи, які вже вчинили суспільно небезпечні діяння чи злочин. Проте неповнолітніх, які вживають наркотики і спиртні напої, але ще не вчинили ніяких протиправних дій, виявляють у край рідко. Однак необхідно враховувати, що саме з їх боку й слід чекати в майбутньому вчинення злочинів та інших антигромадських дій.

Друга форма кримінального впливу – «пасивний» приклад безкарної антигромадської поведінки, сприйняття її дітьми як стереотип звичної, повсякденної, нормальної поведінки. Багато хуліганських дій підлітків пов'язано з тим, що вони відтворюють у громадських місцях саме такі стереотипи поведінки, до яких звикли в сім'ї як до норми.

Третя форма – «виштовхування» дітей на вулицю, в результаті чого вони розчаровуються в батьках, відчувають власний занепад, невпевненість у своїх силах. А ці почуття часто стають основним підґрунтям для формування

негативного ставлення до оточуючих, зневіри і ворожості до норм і принципів моральності, для потрапляння в неформальні компанії з негативною спрямованістю, пошуку в них сильного, сміливого, по-товариському уважного старшого друга, здатного стати ідеалом для підлітка.

Матеріали опитування вихованців спецшколи, вивчення кримінальних справ неповнолітніх правопорушників свідчать про те, що у 20,9 % склалися нормальні взаємостосунки, а у 18,8 % – погані, 2,6 % підлітків не підтримували стосунків з сім'єю, близько 61 % учнів з контрольної групи визначили свої відносини з батьками як гарні, 18,7 % – як нормальні; близько 12 % – як такі, що ґрунтуються на взаємодопомозі, взаєморозумінні, довірі; понад 6 % – як дружні. Разом із тим понад 7 % опитаних відзначили, що в них не дуже приязні стосунки з батьками, понад 9 % указали на наявність розбіжностей. Порізному складаються відносини в понад 7 % респондентів.

Неблагополучна сім'я формує дітей за своїм образом і подобою. Якщо умови життя і виховання не будуть вчасно нормалізовані в результаті втручання ззовні, з неї у багатьох випадках виходять молоді люди, що перейняли в дорослих членів сім'ї цинічне ставлення до моральних цінностей, неповагу до людей, зневажливе ставлення до суспільних норм поведінки. Понад 27 % опитаних вихованців Курязької ВК вважають, що для досягнення успіху в житті дуже важливо бути сильним, жорстоким, понад 70 % – вивертким, спритним. У контрольній групі ми отримали багатоваріантні відповіді, зокрема, для 94,8 % учнів для досягнення успіху в житті важливо бути цілеспрямованим, для 85 % – мати вищу освіту, для 70,2 % – бути чесним, правдивим (так вважають і 32 % вихованців Курязької ВК).

Отже, девіантні форми поведінки дорослих членів сім'ї сприяють тому, що неповнолітній не просто переймає антигромадські образи поведінки, а й завоює негативну ціннісну орієнтацію, реалізуючи її вже у власній антигромадській поведінці. Це, як правило, позначається на мотивах і характері злочинів.

Для нейтралізації несприятливих умов у сім'ї, їх згубного впливу на криміналізацію неповнолітніх конче потрібна державна програма подолання всіх видів сімейного неблагополуччя. Занепад моральної позиції членів сім'ї, неправильна педагогічна позиція батьків розглядаються як складові елементи сімейних негараздів.

За оцінкою педагогів, працівників служб у справах неповнолітніх, ця позиція характеризується: 1) небажанням взагалі займатися вихованням дітей: а) за матеріалами вивчення кримінальних справ близько 18 % неповнолітніх злочинців зазначили байдуже ставлення до себе з боку батьків; б) у контрольній групі ці показники є значно нижчими; в) батьки неповнолітніх з контрольної групи цікавляться навчанням, поведінкою, переживаннями, друзями, проведенням дозвілля майже щодня – понад 71 % відповідей; 2) недооцінкою необхідності займатися вихованням постійно, послідовно ускладнюючи його цілі (схожі обставини в сім'ях правопорушників траплялися частіше, ніж

у сім'ях неповнолітніх з контрольної групи); 3) використанням обмеженого набору виховних засобів, переважно бесід або фізичних покарань: а) понад 29 % правопорушників Курязької ВК вважали, що на їх дитячі витівки і провини батьки реагували м'яко, діючи повчаннями; б) майже половина – 46,8 % – повідомила, що за провини їх заслужено били; в) 5,7% заявили, що їх жорстоко били і навіть катували. Учні з контрольної групи зазначили, що вдома в разі провин: а) з ними провадять бесіди (понад 37 % відповідей), їх лають (близько 30 % відповідей); б) 24 % опитаних указали на різні методи покарання (не дають «кишенькових» грошей, не купують нових речей, не випускають на вулицю, забороняють дивитися телевизор, відключають комп'ютер, ігнорують, не розмовляють тощо); в) надто опікають. Дослідження показало, що батькам неповнолітніх правопорушників притаманне недостатньо критичне ставлення до прорахунків у вихованні своїх дітей. Тільки незначна частина практично усвідомлює, що їх недоліки мають місце, тоді як більшість батьків схильні пояснювати труднощі власних дітей аморальним впливом їх друзів, неналежною виховною роботою в школі тощо.

Для пояснення позитивних або негативних результатів сімейного виховання не мають вирішального значення вікові особливості неповнолітніх.

Висновки. При з'ясуванні причин їх злочинної або іншої протиправної поведінки навряд чи допоможуть посилання на те, що в усьому винен перехідний вік. Вікові особливості дійсно можуть сприяти протиправній поведінці, але не самі по собі, а внаслідок невиконання вихователями своїх обов'язків, педагогічних помилок, створення несприятливих умов для розвитку неповнолітніх. Треба сказати, що вікові особливості притаманні всім підліткам – юнакам і дівчатам, а правопорушення вчиняє лише частина з їх контингенту і тільки тоді, коли названі властивості ігноруються у виховній роботі. Якщо ж ураховувати останні, то їх наявність не ускладнює, а навпаки, полегшує формування позитивних поглядів, потреб, інтересів, орієнтацій, стереотипів поведінки. Якщо сім'я займає правильну з педагогічної точки зору позицію, належним чином будує виховання у взаємодії з навчальним закладом, такі вікові риси, як сприйнятливність до впливу старших, значущість прикладу старших членів сім'ї, наслідування авторитету, орієнтація на вимоги мікрогрупи тощо вона ефективно використовуватиме для формування позитивної соціальної позиції особистості. З нашого погляду, правильно не абсолютизувати вікові труднощі, що з неминучістю породжують зриви, конфлікти аж до протиправної поведінки, а досліджувати завдання і специфіку методів виховання, запобігання й усунення деформації особистісного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Двойменный И. А. Влияние семьи на преступность несовершеннолетних / И. А. Двойменный, В. А. Лелеков // Социс. – 1993. – № 10. – С. 54–60.

2. Двойменный И. А. Рецидивная преступность: характер. Факторы, уровень / И. А. Двойменный // Социс. – 2000. – № 1. – С. 61–65.
3. Долгова А. И. Методика и опыт криминологического изучения личности несовершеннолетнего преступника / А. И. Долгова // Методика криминологического изучения личности несовершеннолетнего преступника : сб. ст. – М., 1977. – С. 3–93.
4. Ермаков В. Д. Об исследованиях личности несовершеннолетнего преступника / В. Д. Ермаков // Результаты криминологического изучения личностных особенностей несовершеннолетних правонарушителей : сб. ст. – М., 1982. – С. 17–24.
5. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления : монография / В. Н. Кудрявцев. – М. : Форум-Инфра, 1998. – 216 с.
6. Топольскова І. О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : монографія / І. О. Топольскова. – Луганськ : РВВ ЛАВС, 2003. – 192 с.
7. Яковлева Н. Г. Некоторые особенности формирования личности правонарушителя в условиях семейного неблагополучия / Н. Г. Яковлева // Результаты криминологического изучения личностных особенностей несовершеннолетних правонарушителей : сб. ст. – М., 1982. – С. 3–16.

**РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО ПРАВОНАРУШИТЕЛЯ
В УСЛОВИЯХ СЕМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧИЯ
(ПО ДАННЫМ ИССЛЕДОВАНИЯ В ХАРЬКОВЕ)**

Водник В. Д.

Определены особенности формирования личности несовершеннолетнего правонарушителя в условиях семейного неблагополучия.

Ключевые слова: несовершеннолетний, семья, безнадзорность, правонарушение, образование, профилактика преступности, семейное неблагополучие.

**DEVELOPMENT OF THE PERSONALITY OF A JUVENILE
OFFENDER IN A FAMILY TRIBULATION (ACCORDING TO A STUDY
IN KHARKIV)**

Vodnik V. D.

Identify features of formation of identity of a juvenile offender in a family tribulation.

Key words: minor, family neglect, crime, education, crime prevention, family adversity.

